

Проф. др Веселин ВУКОТИЋ

ПРЕДСЈЕДНИЧКИ СИСТЕМ У ЦРНОЈ ГОРИ – ПОГЛЕД СА ЕКОНОМСКЕ СТРАНЕ

1. ИДЕЈА, ПОЗАДИНА ИДЕЈЕ И ПОЛАЗИШТА ЗА РАСПРАВУ

Идеја рада: Да ли из економских разлога треба увести предсједнички систем у Црној Гори – јесте идеја којом се бави овај рад.

Позадина идеје: Спадам у људе који се већ дуже времена залажу за отварање расправе о томе да ли Црној Гори више одговара предсједнички или парламенатрни систем. Академик Мијат Шуковић је организовањем овог округлог стола управо показао свој сензибилитет за долажење до рјешења кроз расправу и сучељавањем аргумената, на нивоу струке и науке, а под кровом угледне Црногорске академије наука и умјетности. У том смислу упућујем своје честитке и захвалност. Истовремено ми је жао да највећи критичари предсједничког система, и поред најаве, данас нису овдје. Ово су питања која се расправљају на нивоу струке и науке, а не на нивоу новинарских памфлета.

Принципи од којих полазим:

1. *Пракса* – Ја о овом проблему говорим са практичне стране и као економиста, са практичне стране функционисања економског система. Пракса је најбоља теорија онолико колико је теорија најбоља пракса. Без те симултане везе мислим да нити једна, нити друга не могу бити ефикасне нити напредне.

2. *Појединац* – За ефикасност економског система пресудни ресурс су људи, односно предузетничка снага појединца. Предузетник је много више од бизнисмена. Предузетник је човјек који схва-

та да се мора прилагођавати промјенама, али и управљати промјенама. А промјена је једина константа у нашим животима! То значи да предузетништво постоји у свим облицима људске активности. И овај научни скуп је предузетничка активност!

3. *Слобода* – Ако је снага у појединцу, у његовој енергији да ствара, онда је његова слобода предуслов томе. Ја слободу схватам као право на неједнакост. Право да сте другачији! Право да другачије мислите! Право да не будете једнаки!

4. *Демократија* – Ја прихватам Черчилово мишљење о демократији: „Демократија је најлошији систем владавине када не би имала алтернативе.” Значи, није спорно да је демократија најбољи систем. Али, није спорно да има много мањкавости.

5. *Устав* – Закон односно устав треба да буде јачи од демократије (владавине већине). Устав и закон штите појединца, његова права. Демократија је, у основи, право већине! Шта је са мањином? Шта је са појединцем?

6. *Живот* – „Живот је Божији дар!”, каже Бастијат! Живот, способност, производња, другим ријечима индивидуалност, слобода, власништво – то је човјек! И упркос лукавству вјечитих политичких лидера, ова три Божија дара претходе свем људском законодавству и претпостављени су му! Живот, слобода и власништво не постоје зато што су људи основали партије и створили законе. Напротив, чињеница да су живот, слобода, власништво постојали раније управо је навела људе да стварају законе.

7. *Власт* – „Свака власт квари! Апсолутна власт квари апсолутно!” (Лорд Актин) Питање које се поставља је: Како ограничити власт? Који политички систем то најефикасније омогућује?

Поред ових принципа, пошто говоримо о њиховој примјени у Црној Гори, на конкретном простору и окружењу, у дискусију за и против предсједничког система, треба да укључимо и још три чињенице:

1. *Величина Црне Горе* – Схватамо да је то држава са 620.000 становника. Ослободимо се наше велике и славне прошлости. Јоже Менцингер, познати словеначки економиста, рекао је да је највећа предност Словеније у односу на нас управо чињеница да немају славну прошлост, тј. нису оптерећени предрасудама о сопственом историјском значају.

2. *Важност традиције* – По мом мишљењу, историја није прошлост. Историја је у нама! У нашем начину размишљања! Зар „по-

треба за господаром” није традиционално јака у Црној Гори? Зар то не показује и досадашње функционисање парламентарног система у Црној Гори, као и функционисање партија и њихових главних одбора?

3. Економска моћ сваке земље је ограничена. Црне Горе такође! То даље значи да морамо схватити да држава и политичке партије не производе новац! Држава узима од оних који зарађују и даје другима. То значи да било који политички систем не производи новац сам по себи, већ треба да створи услове да они који раде могу да зараде новац.

Са економског становишта важна су и следећа три постулата:

1. Црна Гора је сувише мала држава да би имала, боље рећи копирала организацију администрације, градила све органе као велике државе. Предност Црне Горе је у том што није мала држава, већ мање од тога – микродржава. Мала држава, нпр. Словенија, са око два милиона становника мора имати све функције као и велика држава. Микродржава не мора! Зато је и јефтинија!

2. Ако је Црна Гора мало тржиште, она мора бити отворена. Унутрашње тржиште тешко да може да буде изазов предузетничкој иницијативи и повећању ГДП-а.

3. Тржиште је стога важније од државе, односно велике успјешне компаније од политичких партија.

Питање:

Из овога изводим питање којим се бавим у овом раду: Ако је подстицање предузетништва и бизниса, а преко тога повећање запослености људи, основни циљ институција економског система, како би требало организовати политички систем и државну администрацију?

2. ДА ЛИ ЦРНА ГОРА ДАНАС ИМА „ВЕЛИКУ ДРЖАВУ”?

Одговор на ова два питања даћемо кроз анализу два показатеља:

1. Учешће јавне потрошње;
2. Индекс економских слобода.

Следеће табеле дају податке који пружају одговор на ова два питања.

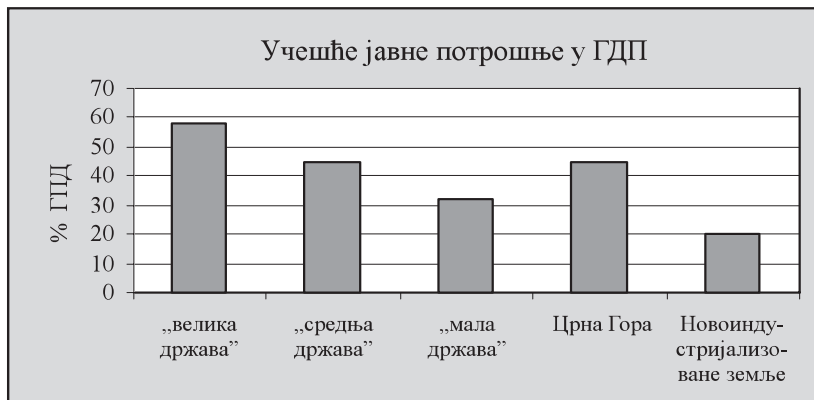
Табела 1: Учешће јавне потрошње у ГДП у Црној Гори

година	Укупна јавна потрошња	Бруто домаћи производ (ГДП)	Учешће ЈП у ГДП
	милион €	милион €	%
1994	255.7	524.8	48.7
1995	243.3	536.4	45.4
1996	290.0	718.2	40.4
1997	470.3	729.1	64.5
1998	349.8	751.0	46.6
1999	320.8	694.8	46.2
2000	374.0	781.3	47.9
2001	443.6	1,049.0	42.3
2002	507.5	1,221.0	41.6
2003	555.9	1,327.0	41.9
2003**	600.9	1,327.0	45,28

* Подаци су изражени у текућим цијенама. Динамика има номинални карактер.

** Укључени трошкови финансирања Државне заједнице Србије и Црне Горе.

График 1. Учешће јавне потрошње у ГДП

- „велика држава“ – учешће јавне потрошње у ГДП преко 50%
- „средња држава“ – учешће јавне потрошње у ГДП од 40 до 50%
- „мала држава“ – учешће јавне потрошње у ГДП испод 40%

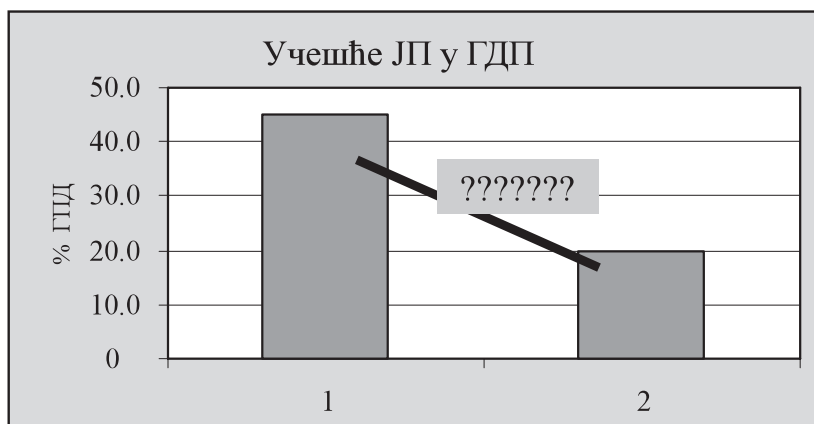
Јавне службе су *главни послодавци* у Црној Гори. У јавном сектору ради 37.336 људи (образовање, МУП, државна администраци-

ја, здравство и остале службе). То је 32,8% од званичне запослености у Црној Гори. Трошкови плата у јавним службама су 55% јавне потрошње, односно како процјењује Свјетска банка –12% ГДП.

Табела 2. Запосленост у јавном сектору у Црној Гори (2002)

Јавна служба	Број запослених
Образовање	13.525
МУП/Полиција	7.718
Државна администрација	5.985
Остале	1.608
УКУПНО ЈАВНЕ СЛУЖБЕ	28.836
Здравствене службе	8.500
ЈАВНЕ СЛУЖБЕ+ЗДРАВСТВО	37.336
Укупно запослених	202.000
Званична запосленост	114.000
Јавне службе + здравство као % запослених	18.5%
Јавне службе + здравство као % званично запослених	32.8%

График 2: Учешће јавне потрошње у ГДП

Питање је: како смањити учешће јавне потрошње у ГДП-у?

Табела 3. Компоненте индекса економских слобода у неколико земаља

а) компаративна анализа

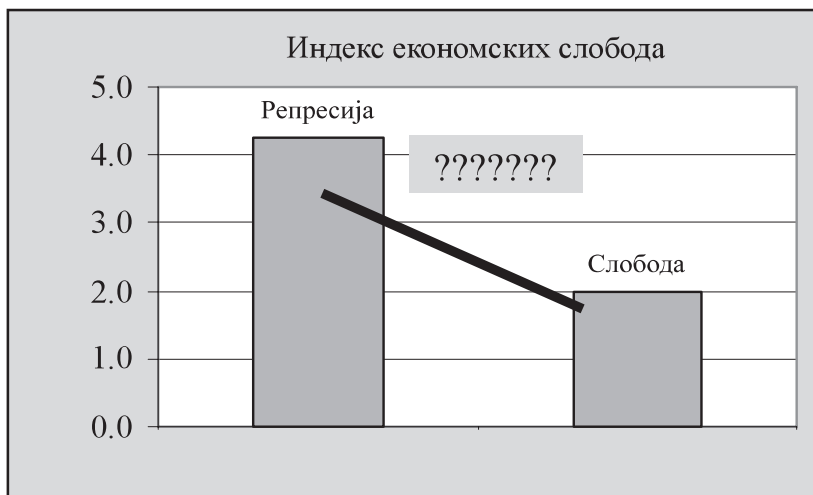
Компонента индекса	C&M	Есто- нија	Литва- нија	Куба	Алба- нија	Слове- нија
1. Трговинска политика	4	1	2	3	5	4
2. Фискална ограничења	3,5	3,5	3,5	4,5	3,5	4
3. Државне интервенције	4	2	2	4	3	2
4. Монетарна политика	5	2	1	5	2	3
5. Стране инвестиције	5	1	2	4	2	3
6. Банке и финансије	4	1	2	5	3	3
7. Плате и цијене	3	1	2	5	2	2
8. Својинска права	4	2	3	5	4	3
9. Регулације	5	2	3	4	4	2
10. Сива економија	5	2,5	3	5	5	2,5
Индекс економских слобода	4,25	1,80	2,35	4,45	3,35	2,85
Ранг у свијету	149	6	29	155	104	62

Индекс садржи четири скале слободe:

1. Слободне земље – земље чији је скор 1,95 и мање
2. Углавном слободне (скор 2 – 2,95)
3. Углавном неслободне (скор 3 – 3,95)
4. Неслободне (репресивне) – (преко 4,0).

Извор: 1993 Index of Economic Freedom, Heritage Foundation

График 3. Индекс економских слобода

Питање је: како повећати економске слободe у Црној Гори?

3. ЦРНА ГОРА – МИКРОДРЖАВА

Ово је концепт који више година развијам и због кога трпим више критика него похвала. Но, нове идеје увијек пролазе трновит пут док се не прихвате!

Просто је неvjероватно колико га млади људи прихватају, а колико одбацују они који живе од државе, посредно или непосредно, као и политичке партије. Односно, колико га прихватају људи који су на страни производње, а колико одбацују људи који су на страни потрошње. Као што је истицао професор Глушчевић, ово је и даље друштво „које даје медаље само онима на страни потрошње”. Ја бих додао – онима са друге стране стварања и објективног сазнања свијета!

У чему је проблем? Израз „микро” се никако не прихвата у Црној Гори! Он као да вријеђа понос на величину који смо уградили у наш ментални чип. Како да тако високи Црногорци живе у микродржави – чак ме то питају људи који се у јавности доживљавају као интелектуалци. Какво одсуство мисли и апстракције! А људи без мисли су стваралачки импотентни! У мисли је енергија!

Управо овај израз „микро” је можда разлог да у Црној Гори Његошева „Луча микрокозма” никада није била популарна колико „Горски вијенац”. Сувише је мисаона и мање очигледна. Мишљење је увијек процес рада – док је вјеровање лако усвојити – каже Ле Бон. Ако је Његош могао да читаву козму преломи кроз ту микрочучу (један зрак свјетлости), можда можемо и ми и наше схватање администрације. Зар атомска енергија није из микро? Снага је у микро! Зар микрочип није основа информатичке револуције?

Моје је питање економско: *Како повећати конкурентност црногорских производа на ширем тржишту? Како нешто извозити?* У времену глобализације – то је кључно питање! Трошкови администрације, и укупно трансакциони трошкови посредно и непосредно утичу на цијену коштања производа, а она је важан елемент њихове конкурентности.

Концепт Црне Горе као микродржаве је концепт за стварање услова и институција свеобухватног политичког, економског и културног преображаја. Ради се о изградњи концепта система (политичког и економског) и институција који би Црној Гори омогућио бржу интеграцију у регион, Европу, свјетске организације. Као резултат тога требало би бити повећање квалитета живота њених

грађана и повећање степена постизања и заштите њихових приватних интереса.

Полазиште јесте да свака земља у транзицији има неке своје специфичности: културне, историјске, менталне и друге, о којима се мора водити рачуна приликом избора модела реформи (политичких и економских) и начина њиховог спровођења. Нема универзалних решења и механичког преношења туђих искустава. Тип реформе неминовно зависи од величине државе, броја становника, ресурса, географског положаја, традиције, менталитета, неформалних правила...

Кључна идеја микродржаве јесте да се умјесто патерналистичке, скупе, свуда присутне, али слабе државе, какву имамо сада, гради минимална, али јака држава. Да се умјесто државе, као *симбола* друштва, гради држава као *дио* друштва. Да друштво буде изнад државе!

То је либерални приступ развоја односа државе и економије. Приступ који не прихвата концентрацију власти, нити неограничену власт. Нагласак је на појединцу, његовој слободи у креацији. Овакав приступ се заснива на значају и утицају:

1. морала
2. закона
3. институција

на креацију и понашање људи.

Либерална економија није нерегулисана економија, као што ни односи у већини породица нису без регулације. *Либерална економија је регулисана економија*. Либерализација је владавина принципа, правила, институција! То није владавина вођа, група, политичких партија, како критичари либерализма проповиједају. Слобода није узрок хаосу; јер слобода увијек носи одговорност, уколико је слобода!

Сходно оваквом приступу, ја привреду не схватам као један *организам*, као *машину која тражи машиновођу*. За мене је прихватљиво Бјуканеново схватање привреде, као скупа правила и институција које утичу на понашање појединаца.

„Привреда као таква нема ни сврху, ни циљ, ни каријеру”, каже Бјуканен. Важан мисаони закључак који произилази из овога јесте: *привреда се разликује од предузећа*.

Предузеће има сврху – то је стварање профита у тржишној игри!

Привреда сама по себи нема сврху – то је институционални оквир за игру.

Што је у овом контексту предмет реформи?

На том питању се Институт за стратешке студије и прогнозе, Економско-реформска мрежа и ја разликујемо од великог броја локалних експерата, НГО и политичких партија: По нашем мишљењу *предмет реформи је институционални оквир, правила игре, а не само игра!*

Наши критичари кажу да је предмет реформи и сама игра, односно држава мора да се мијеша у рад предузећа, да их помаже, *да се бави бизнисом*, улаже новац у њих. При томе нико не објашњава одакле новац за то! „Зашто продавати најбоље компаније?” јесте питање које постављају они који сматрају да држава, тј. политика и политичке партије треба да се баве бизнисом.

Концепт који развијам јесте да је држава исто што и судија у спорту. Треба да штити примјену правила и закона. То треба да ради веома строго, без изузетака и транспарентно! Ту је и њена улога у развоју информационог оквира бизнису, развоју институционалног оквира, као и неопходне инфраструктуре бизнису.

Критичари либералног приступа, посебно политичари, кажу да држава мора да „учествује у игри”. Односно, како предузећа знају што треба да раде „уколико им ја то не покажем”! Како да нађу пословног партнера – ако им га политичар не нађе? Замислите судију у спорту који учествује у игри? На шта личи „владавина правила” у том случају!

Наш концепт економије не почива на концепту машиновођа, на локомотивама које „пааметни конструктивисти” вуку напријед, на унапријед исконструисаним трачницама које воде тачно унапријед одређеном циљу. У нашем концепту важан је сваки појединац, његова енергија и креација; важан је предузетник, инвеститор, менаџер, сељак, радник... У нашем концепту људи нису пасивни путници у локомотиви коју вози „свезнајући машиновођа”! Наш концепт прије је скуп покушаја и погрешака сваког појединца, породице, компаније..., нашег признања да смо сви погрешиви, него што је вожња трачницама у свијетлу будућност коју нам трасирају „конструктивистички умови”!

Ми не вјерујемо у свезнајуће појединце и тзв. свезнајући ум! *Знање сваког појединца је ограничено!* Живот има много више спонтаности и неодређености него што то присталице Њутновог

механистичког схватања свијета мисле. Ово је вријеме када је прихваћен Ајнштајнов „принцип релативизма”, или Хајзенбергов „принцип неодређености”; однос „црне рупе васељене” Стива Хокинга. Ово је вријеме када настаје једна нова парадигма, ново схватање свијета. Како умјесто механичког и видљивог, видјети невидљиво, како апстрактно видјети процесе и односе у стварности јесте питање које раздваја нову од старе парадигме.

Залагање за нову улогу државе подразумијева:

1. Отвореност друштва у свим областима („отворено друштво”)
2. Малу али јаку власт у законској заштити
 - а) Права појединца
 - б) Заштити својинских права
 - в) Заштити слободе уговарања и извршења уговора
3. Транспарентност

Зашто се микродржава или веома мала држава не може ослонити на велику патерналистичку власт, на „велику државу”?

1. Микродржава треба да избјегне имитирање великих држава у погледу структуре јавне администрације. Не мора имати исте органе. То носи велике трошкове, што повећава порезе и смањује конкурентност.

2. Велика администрација у малој држави рађа опасност да већина становништва ради у државној администрацији и парадржавним институцијама. То угрожава демократију и сувереност појединца, то јест повећава зависност од државе. Зависност од државе гуши сваку личну иницијативу, гуши слободу, грађанску храброст; гуши тржиште; спутава предузетништво! С тим у вези је и питање: Ко ће да ствара доходак за велику администрацију? Ко ће да плаћа порез да се тако велика администрација издржава?

3. Ако је земља мала, и њено унутрашње тржиште је мало. То је случај Црне Горе. Велике компаније не могу израсти на снази тог тржишта, већ прије свега на извозу на тржиште ван Црне Горе, што тражи отвореност економије. То значи да Црна Гора треба да буде „платформа за бизнис” у региону, као што је носач за авион платформа за авион у океану! Логика да смањимо увоз, а повећамо извоз је израз логике затвореног и од политике контролисаног бизниса.

4. Моћ логике тржишта мора бити већа од моћи државе, односно политике. Наше инсистирање на отворености и тржишту неминовно намеће питање: како повећати конкурентност црногор-

ских производа на регионалном и ширем тржишту! *Повећање конкурентности црногорске економије је суштина концепта микродржаве!* Зато бих замолио „хероје потрошње” на туђи рачун (да други плаћају њихове рачуне) у Црној Гори да нађу аргументе против овог става!

Концепт микродржаве обухвата три области питања:

1. Избор типа економије и макроекономских политика у Црној Гори
2. Реформа администрације
3. Уставне и политичке промјене

а) Избор типа економије и макроекономских политика

Да ли је тип економског система, схваћен као начин размишљања на нивоу државе (на макронивоу) универзалан или га треба прилагодити историјским условима и конкретној ситуацији у Црној Гори? Да ли је то систем који треба да израсте из „пааметне главе” или из животне свакодневице?

Полазећи од већ наведених принципа, држава у Црној Гори треба да подстиче тип економије, који почива на економским слободама, на предузетништву, на креацији појединца, на ефикасном менаџменту. У том погледу треба схватити и нову улогу државне администрације у Црној Гори у области макроекономске политике и како то утиче на величину и организацију државне управе. Поред величине Црне Горе мора се узети у обзир и чињеница да су многи елементи макроекономске политике већ пренесени на друге нивое међународног карактера (ЕУ, WTO, међународне финансијске институције), тако да се не може говорити о макроекономској политици у затвореном друштву, које су под искључивом контролом црногорске владе, а произашле из схватања да је црногорска економија једно предузеће којим треба да управља влада! Овакав став нервира оне политичаре који се тешко сналазе ван дистрибутивно-командног система економије и зато су јетки на идеју микродржаве.

Принципи на којима се заснивају макроекономске политике у том моделу су:

Монетарна политика. Увођењем, еура као званичне валуте, функција монетарне власти је пренесена изван Црне Горе. То треба да резултира мањим уплитањем државе у бизнис и смањењем администрације.

Спољно-трговинска политика. Отвореност микродржаве тражи либералну трговинску политику, тј. укидање свих баријера, квота, контингента, царина, уз поштовање стандарда (квалитет, екологија, здравствени стандарди) које производи треба да задовоље. И ово треба да смањи „посао” владе и да смањи администрацију. А ово је све посљедица уласка у WTO!

Фискална политика. Све више се морају прихватати међународни стандарди, ниски порези, широка пореска основа, транспарентан буџет. Све је оштрија пореска конкуренција у региону. То неминовно смањује потребу да се више захвата од бизниса.

Политика регулације инфраструктурне дјелатности (посебно након њихове приватизације у области телекомуникација, енергетика, медији, водоснабдијевање), такође мора укључити међународне стандарде и омогућити функционисање регионалног тржишта (нпр. у области енергије). Вјероватно ће дио ове регулације бити издигнут на регионални ниво.

Политика развоја. Привлачење инвеститора и развој предузетништва, као и улагање у људски капитал, што подразумијева смањење и отклањање свих баријера бизнису и компликованих административних процедура.

Улазак у ЕУ, као стратешки циљ, такође ће имати утицаја на карактер макроекономских политика држава чланица. Да ли су ово аргументи за „велику” државу у области макроекономских политика?

б) Реформа државне администрације

Евидентно је да се улога државне администрације у вођењу макроекономске политике смањује, како због потребе све већег уважавања тржишта, тако и због тога што се дио те политике преноси на неке нивое изван Црне Горе (ЕУ, међународне организације,...).

Да би држава могла да одговори овим захтјевима макроекономских политика, мора се успоставити *нова организација државне управе*. Нама треба потпуно нова организација државне управе. Њена потпуна професионализација и њено претварање у сервис бизнису и грађанима.

На ново схватање улоге државне администрације, њене величине и организације у погледу макроекономских политика утичу:

1. Потребно повећање учешћа приватног сектора у вршењу јавних услуга. Јавне услуге не мора да организује само држава већ и приватни инвеститори и предузетници. То је мегатренд у свијету.

2. Транспарентност и важност транспарентности у микродржави је много важнија него у великој држави (онемогућавање *rent-seeking* и корупције).

3. Улога независних институција, асоцијација и НГО мора расти! Владе губе монополски положај! С друге стране, већи број људи се укључује у градњу тржишних институција и учествује у јавном животу!

4. Јак и ефикасан *судски систем* одвојен од политике и извршне власти.

На бази овакве улоге државе и макроекономских политика, *који тип економије одговара микродржави?* По мом мишљењу, то је *предузетничка економија!*

1. *Предузетничка економија*: економија у којој је механизам координације преко тржишта важнији од државе, велике компаније од политичких партија, економија од политике. То је економија која се заснива на приватној својини и њеној заштити! То је економија у којој је трговина (тржиште) важније од стране помоћи!

2. Значај нематеријалних фактора производње у том типу економије је огроман: знање, информације, услуге. Ови фактори постају важнији од материјалних ресурса. То је тип економије који одговара *друштву знања*. Односно *предузетничком друштву!* То је тип економије и друштва у коме се високо вреднује улагање у знање, науку, технологију, у иновације. Носилац ових улагања треба да буде не само држава већ и сам приватни сектор.

3. Оснивање нових приватних предузећа и повећање њиховог броја је жила куцавица овог типа економије. Предузетнички тип економије је и најбржи начин да се кроз двије-три генерације на овом простору развије индивидуалистичко друштво и капиталистичка култура.

То је тип економије у којем држава, односно судски систем у потпуности спроводи законе и штити уставна права појединца

Држава треба да штити сваког појединца, али не од самога себе (и не да му, како је данас најчешће случај, дефинише његове интересе и циљеве), већ од других, свих оних који угрожавају његова права и слободе, укључујући и саму државу!

Да ли државна прерасподјела, за коју се страсно залажу критичари овог концепта, увећава доходак? Да ли се може вјеровати у тврдњу да већа државна потрошња мултипликативно дјелује на развој! У малој држави то није случај, јер се мултипликативни ефекти врло брзо губе!

Да ли су корупција, криминал, rent-seeking већи у економији у којој је државна прерасподјела, велика државна контрола бизниса преко контингента, дозвола, квота и сл. веома јака; економији са великом администрацијом; економији у којој администрација има велику дискрециону моћ и стално мијења законе; економији заснованој на великим државним предузећима; или у економији која се заснива на добровољној координацији приватних интереса; на слободи која носи одговорност; на слободној иницијативи, а све у оквиру унапријед познатог законодавног оквира који се ефикасно примјењује преко судског система. Слобода сама по себи није узрок корупције, већ је прије свега производе диктаторски и бирократски системи!

Најкраће речено, уколико желе да наредне деценије живе боље, грађани Црне Горе ће морати више да производе роба и услуга *које се не ослањају само на природне ресурсе, већ прије свега на знање, креацију, предузетништво!*

Ја мислим да у времену глобализације једно подручје са 620.000 становника и са 300 km обале мора, *симбола отворености, не може да буде затворено, сем ако нема стратегију историјског не-станка.* (Истина, не треба потцјењивати ни црногорски мазохизам у виду потребе за самоуништењем.)

в) Уставне и политичке промјене

Све ово што сам рекао за област економије треба да буде уставно утемељено и да томе одговара и политички систем. То значи да ја не изводим политички систем из неких жеља, већ покушавам да универзалне стандарде извучем из наше стварности: наше традиције и културе, нашег менталитета, наше величине, наше економске моћи. Устав је кључни акт. Он је јачи од свега. Можда би требало да има само десетак чланова. *Устав треба да разбукта али и да укроти демократију.* По мом мишљењу три кључна права која треба да ми гарантује устав јесу: *заштита права на живот, заштита права на достојанство и слободу и заштита својинских*

права. Сва остала права су изведена из ове три групе. Зато устав и треба да буде кратак и јасан.

Политички систем је везивно ткиво у једном друштву! Он је механизам координације приватних интереса појединаца на политичком тржишту. Као што је економски систем механизам координације приватних интереса у области привређивања! На политичком тржишту – ми смо бирачи! На економском тржишту – ми смо потрошачи! Колика је координација између мене као потрошача и мене као произвођача? Мјера сагласности ове двије функције је *мјера зрелости демократије у једном друштву!*

Колика је та сагласност данас у Црној Гори? Колико су нпр. важни економски програми политичких партија за опредјељење грађана за кога ће гласати на изборима?

То значи да је у основи политичког систем *појединац* односно његов *приватни интерес*. Не постоји општи интерес ако није изведен из приватних интереса појединаца. И то је задатак политичког система.

Када говорим о уставу и одредишту да је Црна Горе грађанска држава, то значи да је у основи тог устава грађанин, односно његови приватни интереси. Грађанска држава није држава неких апстрактних грађана које обликују политичке партије по мјери њихових интереса, нити је грађанин послушни појединац! Грађанин је особа, појединац који има јасно дефинисане сопствене, приватне интересе и сопствене страсти! Зато је грађанска држава више унија приватних интереса грађана него гомила послушних особа која прати неки магловити општи интерес који су дефинисале политичке и друге елите!

Устав је документ који штити приватне интересе свих грађана. Зато се и усваја у посебној демократској процедури!

При томе, ја говорим о Уставу земље која има 620.000 становника и о политичком систему који треба да увеже приватне интересе 620.000 становника, односно грађана. И једно и друго треба да буде у њиховој функцији и функцији њиховог приватног интереса! Ако није тако, зашто ће нам држава? Устав мора да произађе из народа – из интереса савког појединца! Устав није никакав свети акт који долази од Уставотворца – Бога, краља или владајуће коалиције! То је уговор између грађана да се доборовољно договоре како да штите своје интересе; да та заштита буде ефикасна и да их најмање кошта!

Нема заштите мањина у једном друштву ако уставни систем не штити приватне интересе сваког грађанина!

Не смијемо говорити о грађанској држави и противити се приватном интересу! Израз „грађанска држава” није фраза! То је концепт организације једног друштва заснованог на приватној својини!

Зашто скоро сви људи данас у Црној Гори хоће у политику и хоће у администрацију? Зашто је тај позив толико атрактиван? Сви хоће моћ да прерасподјељују новац који зарађују људи који имају своје компаније, сељаци који гаје стоку, воће, поврће; инвеститори! Већина хоће сигурно запослење! А, да ли је то иманентно настанку капитализма? А, ми смо управо у фази настајања капитализма!

Зашто се не запитамо: Ако хоћемо капиталистички систем – зашто је наш школски систем и даље окренут администрацији и политици? Зашто се цијени успјех у администрацији и у политици, а успјех у бизнису је сумњив?

То је кључно питање политичког система! Политички систем у датом тренутку је, између осталог, произвођач идеологије, односно схватања и тумачења стварности! Да ли је то идеологија прерасподјеле, вјера да држава производи новац, вјера у надмоћ бирократске класе, вјера у општи интерес, вјера у то да појединац мора бити вођен од стране државе и паметне власти. Или је то систем који развија идеологију зараде, стварања, личне иницијативе и личне одговорности и индивидуалне слободе.

Са друге стране, економски систем производи добра, односно ствара новац. Тако се новац јавља као спој економског и политичког система.

Да ли оба ова система на новац гледају на исти начин? Да ли је политички систем такав да развија идеологију правдене дистрибуције – то је основ за затворен систем, за протекционизам, за затворену економију. Или је политички систем тај који промовише успјех, стварање, креацију и иновације, зараду новца! Ово више води отворености, интернационализацији живота и слобода појединца!

Чему у пракси тежи политички систем? Тежи доминацији над економским системом! То значи боље се бавити политиком него бизнисом! Боље бити у државној фирми него у приватној! Боље сигурно запослење него ризик тржишта!

Дискусија о политичком систему је дискусија о филозофији схватања живота! Филозофија тумачења стварности! Филозофија сопственог живота! Филозофија заштите свог приватног интереса!

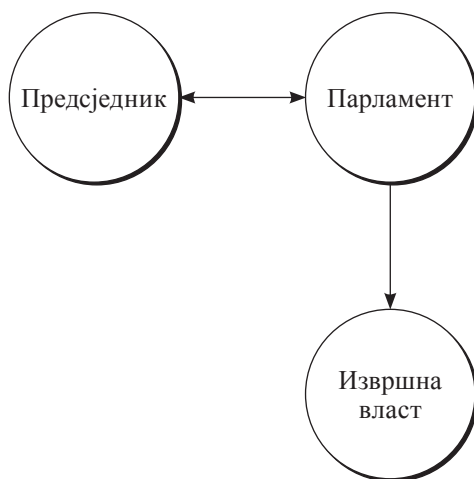
Каква је та политичка филозофија данас у Црној Гори?

Како се схвата логика зараде и стварања тамо гдје 50% онога што појединац заради узме држава и дијели сходно „општем интересу”? Да ли неко од вас може да схвати, шта то значи када уложите својих 1000 еура, остварите профит од 500 еура, а држава вам узме 250. Уз то, они који живе од нашег рада држе вам моралне лекције: „ви бизнисмени, неправедни сте „! Сваки успјех је под сумњом! А, како се може развијати успјех у политичком систему и политичкој идеологији која сумња у сваки успјех; када критика успјешних од стране „објективних политичких посматрача” њима доноси много више (привидне) славе него што успјешнима доноси њихов успјех? Како да се подстиче развој политичког система који ће промовисати успјех и успјешне људе, независно од њихових политичких убјеђења? Другим ријечима, како редуцирати утицај политике на свакодневни живот појединца? Да ли је садашња партикратија (владавина политичких партија) заиста једини облик савремене демократије? Да ли заиста политичке партије, које се све више претварају у политичка предузећа, морамо прихватити као једини израз наших грађанских права? Сматрам да смо упали у замку *привидне демократије* кроз главне одборе! Зашто један политички систем, који се формално назива парламентарним, бранимо са толико предрасуда? Зашто не затворимо те старе књиге и отворимо очи? Зашто не погледамо како се процеси одвијају у стварности? Да ли их препознајемо? Проблем је ипак у томе што *око гледа, а ум види!* Да би ум видео треба свакодневно радити и дјелати!... А то није случај! *Да ли је у тој тачки почетак наше расправе о облику политичког система?* Да ли нам треба политички систем који ће подстицати и приморавати на више рада и дјелања за сваког (*систем објективне стварности*), или политички систем који се бави „*градњом субјективне будућности*” – по мјери политичких умова! Ово је, истина, расправа између Платона и Аристотела и од њих траје до данас! Зашто је ми желимо зауставити, вејрујући да смо открили „вјечити политички систем”?

4. КАКАВ ЈЕ САДАШЊИ ПОЛИТИЧКИ СИСТЕМ И КАКВЕ ИМПЛИКАЦИЈЕ ИМА НА ЕКОНОМСКИ СИСТЕМ?

Три су кључне институције постојећег парламентарног система:

1. Парламент
2. Предсједник државе
3. Извршна власт (влада и администрација)

Који су недостаци овог система са економског аспекта?

1. Зависност извршне власти од Парламента. То значи да се сваког тренутка могу тражити нови избори. Извршна власт нема сигуран исход (мандат) од четири године. Повећање неизвјесности увијек има економску цијену.

2. Шта ради Парламент? Усваја законе које припрема извршна власт. Зашто Парламент не узима одговорност и припрема законе? Зашто се извршна власт толико ангажује на писању закона? Ангажовање извршне власти у писању закона такође кошта и одвлачи је од реалних свакодневних проблема!

3. Шта је улога предсједника Републике? Да ли је то само церемонијална улога?

4. Да ли овакав систем повећава администрацију? Да ли јој даје већи политички него економски значај? Колико нпр. савјетника сада има предсједник Републике? Колико предсједник Скупштине? Колико предсједник Владе? Колико потпредсједници Владе? На различитим нивоима се формирају квазицентри моћи.

5. Колико нас коштају ова тијела и избори?

<i>ОПИС – мил €</i>	<i>2003.</i>
Предсједник Републике	300.000
Скупштина РЦГ	2.560.000
Влада РЦГ	2.210.000
УКУПНО	5.070.000

<i>Избори – у мил €</i>	<i>2003.</i>
1. Парламентарни	1.600.000
2. Предсједнички – I круг	1.300.000
II круг	+ 700.000

Гдје је фактички политички центар моћи данас?

Моћ је у главним одборима политичких партија на власти. Предсједник партије, односно предсједници партија у владајућој коалицији имају данас највећу моћ!

У садашњој ситуацији предсједник Владе, уколико није и предсједник партије, нема реалну моћ!

Ова констатација нема никакве везе са тим ко је тренутно на власти! Тако је конципиран систем!

Како то промијенити? Како избјећи да политички систем зависи више од политичких партија него од грађана?

У малој држави каква је Црна Гора ја пут ублажавања (не идеалног рјешења) видим у прелазу са *парламентарног на предсједнички систем*.

Зашто не пођемо од *потпуног одвајања Парламента од извршне власти*?

Парламент је састављен од политичких партија! Оне су представници грађана! Кључна улога Парламента је доношење закона! Закон је заштита приватних интереса грађана као појединаца.

Извршна власт имплементира законе! Она се на нивоу примјене закона бори за заштиту приватних интереса свих грађана! Извршна власт штити правила игре! Као судија у спорту!

Ако извршна власт жели да ово примјени непристрасно и транспарентно, да ли то може радити уколико је она зависна од воље политичких партија? Да ли неко из извршне власти има храбрности да отпусти 5000 људи и да рачуна на побједу на сљедећим изборима?

Како извршну власт *ослободити те текуће политике*? Како је ослободити од жеље да се више брине о једнакости него о слободи? Више о фиктивној правди него о условима за зараду и унапређење бизниса. Да ли је увођење председничког система можда одговор на ово питање?

Ако се уведе председнички систем, тада долази:

1. До одвајања законодавне и извршне власти – Парламент и председник Републике

2. Председник бира Председнички кабинет – при томе сваки члан Кабинета не мора да буде из владајуће коалиције и да је из политичке сфере.

3. Председник, као представник извршне власти, нема страха од Парламента нити од бојкота Парламента и опозиције! Он је добио шансу! *Мандат* му је временски ограничен, на највише *два избора*!

Које су економске импликације ове промјене?

1. Политика постаје више професионално одговорна! И Парламент и председник добијају по 4 године да покажу шта знају и могу!

2. Степен опструкције постаје мањи! Предмет расправа постају конкретна животна питања, а мање идеологија и политика!

3. Политика постаје мање значајна за народ! У садашњем систему када увијек постоји могућност ванредних избора, више се мисли о политици него о заради новца, тј. економији! Ако се то још накалеми на менталитет народа како је у ЦГ – тада политика постаје судбина!

4. Политичке партије би између избора биле мање активне у јавности и мање је узнемиравале, а сва политичка борба би се пренијела у Парламент!

5. Директне економске цифре од те игре са демократијом нису безначајне! Лако је рећи: ми хоћемо реформе, хоћемо нове изборе, и сл.! Ко ће то да плати? Сељаци који ору њиву, радници из фабрике, предузетници и инвеститори! И нико више! Неће то платити ни политичари, ни администрација, ни новинари, ни квазиелита! Они који још увијек не производе новац! А мораће!

6. Својинско право је базично људско право! Високи порез је угрожавање својине, односно природних права човјека! Зато су високи порези доказ угрожавања људске слободе и својине појединца.

7. Прелаз на председнички систем омогућава да се садашња администрација у Црној Гори прилагоди новом систему! Сада је она

покушај да се нови систем накалеми на стару администрацију! Такав покушај производи велике трансакционе трошкове.

8. Предсједник се бира на изборима! Он добија јаку власт, али и одговорност! Формира свој кабинет! Ко ће бити у његовом кабинету, зависи од њега, а не од партије! У кабинету могу бити и људи из опозиције! Он је преузео одговорност! И одговара само другим мандатом! Не одговара партији! Партије су само у Парламенту!

9. Кабинет црногорског предсједника, по мом мишљењу, треба да има највише 8 министара! То су:

1. Предсједник Владе;
2. Замјеник предсједника и министар финансија;
3. Министарство за економски и технолошки развој и уређење простора;
4. Министарство за здравство и социјални развој;
5. Министарство за образовање и науку;
6. Министарство за спорт, културу и умјетност;
7. Министарство за безбједност;
8. Министар за односе са иностранством.

То би требало да буде мала Е-влада, односно начин да се дође до мале и отворене владе и администрације која користи све предности електорнске међусобне комуникације и комуникације са окружењем.

10. Предсједник у Црној Гори не би имао војску! То би га натјерало да се сконцентрише на свакодневне проблеме грађана и да без резултата не може да гради други мандат.

11. Предсједнички систем би утицао на подизање професионалности у државној управи! Сада се очекује да ангажовање у политичкој партији увијек резултира мјестом у државној хијерархији.

12. Повећала би се могућност укључивања приватног сектора у обављању јавних функција које би се повећале.

13. Повећава се степен извјесности – што у економији олакшава процес доношења одлука, поготову са аспекта дугог и средњег рока.

14. Предсједнички систем ће смањити склоност ка ширењу администрације до које ће довести примјена закона Европске уније.

15. Предсједнички систем би, по мом мишљењу, појачавао независност судског система, што је предуслов функционисања тржишне економије.

16. Један од кључних критеријума избора морају да буду економске посљедице и цијена коштања политичког система. Разумије се

да то нису једини критеријуми избора – и најчешће *нису*. Мени се чини да би сходно чисто економским критеријумима предсједнички систем имао неких предности. Ипак, прелаз на предсједнички систем био би једна од најтежих реформских полуга и за то би требало 5-7 година. Тим промјенама би се, сигуран сам, супротставила једна политичка мисао која је данас доминантна у главама људи у Црној Гори! Зато и нисам оптимиста да ће ово прихватити!

17. Овај предлог има смисла само уколико је Црна Гора самостална држава.

4. УМЈЕСТО ЗАКЉУЧКА

Питање да ли је бољи и ефикаснији предсједнички или парламентарни систем је стално присутно. Постоји много аргумената за и аргумената против једног и другог система. То није историјски превазиђено питање, како многи полуобавијештени критичари предсједничког система истичу. Исто тако, залагање за предсједнички систем не значи да унапријед градите такав систем за одређену личност. Предсједник се бира на слободним изборима! Предсједнички систем у многоне редуцира улогу политичких партија, а много више се ослања на интересима средње класе. Управо чињеница да увођење овог система зависи од политичких партија које би таквом одлуком угрозиле своје позиције у власти, крије се у основи отпора овој идеји. Исто тако, увођење предсједничког система би смањило број садашњих политичких партија, који многи узимају као вјечно дати број и као аргумент против предсједничког система. Заиста, предсједнички систем ће срушити партије као политичка предузећа! Зато је и отпор овом систему снажан!

Неоспорно је да предсједнички систем има недостатака и носи одређене ризике. Ни овај систем се не смије апсолутизовати.

Као поборника концепта економских слобода и слободног тржишта (конкуренције и подјеле рада) и мале, али ефикасне државне администрације, а ограничене политичке власти, изнио сам економске аргументе који показују да би предсједнички систем био примјеренији Црној Гори. Свакако, економски критеријуми су само један из сета критеријума које треба тестирати када се расправља о овом питању.

ЛИТЕРАТУРА

1. Adair Turner: Just capital – the liberal economy, MacMillan, 2001
2. Anderson Lisa (editor): Transitions to Democracy, Columbia University Press, New York, 1999.
3. Ann Bernstein: Business and Democracy, Centre for Development and Enterprise, South Africa and Boston University, ISEC, 1998.
4. Бастија Фредерик: Оно што се види и оно што се не види, Институт за стратешке студије и прогнозе (ИССП), Подгорица, 2001.
5. Бастија Фредерик: Закон, Global Book, Нови Сад, 1998.
6. Cristopher Pollit, Geert Bouckaert: Public Management Reform, Oxford, University Press, 2000.
7. Фридрих Хајек: Кобна идеја, ЦИД, 1999.
8. Harvey Feigenbaum и др.: Shrinking the State, University Press, Cambridge, 1999.
9. John Saliven: Не бојте се глобализације, Economist, Београд, 6/5/01.
10. Joseph E. Stiglitz: Economics of the Public sector, third edition, New York – London, 2001.
11. Карл Попер: Отворено друштво и његови непријатељи, БИГЗ, 1990.
12. Kenichi Ohmae: The End of the National State, FP, New York, 1996s.
13. Клаус Офе: Модерност и држава, „Филип Вишњић”, 1999.
14. Kornai Janosh: Reforming the State, Cambridge University Press, 2001.
15. Љубомир Маџар: Политички узроци сиромаштва, Сремски Карловци, 2000.
16. Мијат Дамјановић, Снежана Ђорђевић: Изазови модерној управи и управљању, хрестоматија, Тимит, Београд, 1995.
17. Мирослав Прокопијевић: Конституционална економија, Београд, 2000.
18. MPS (Monte Pelerin Society), материјали са годишњих Конференција одржаних у периоду 1994-2004.
19. Никола Ђоновић: Захтјеви Црне Горе, књижара Хајдуковић, Бар, 1936.
20. Norberto Bobbio: Liberalizam i demokratija, Novi lider, Zagreb, 1993.
21. Петер Друкер: Пост-капиталистичко друштво, Грмеч, 1995.
22. Ray Mac Sharry: The making of the Celtic Tiger, Mercer Press, 2000.
23. Роберт Дал: Полиархија (партиципација и опозиција), „Филип Вишњић”, Београд, 1997.
24. Schmidt Vivien: The Futures of European Capitalism, Oxford University Press, 2002.
25. Sofresco: Оквир за политику плата и запошљавања у јавном сектору у Црној Гори, Подгорица, 2002 (интерни материјал).
26. Tanzi Vito, Schuknecht Ludger: Public Spending in the 20th Century – A Global Perspective, Cambridge University Press, 2000.
27. The Economist: Economics – Making sense of the modern economy, London, 1999

28. The Economist: Economics – Mystery of Capital, London, 1999.
29. The Heritage Foundation: 2002, Index of Economic Freedom 2003.
30. Веселин Вукотић: Економске реформе у Црној Гори, Међународна конференција „Будућност Црне Горе”, Брисел, 2001.
31. Веселин Вукотић: Макроекономски рачуни и модели, ЦИД, 2001.
32. World bank: The State After Communism, 1996.
33. Yergin Daniel: The commanding Heights, The Battle between Government and the Market place, Atoncestone Book, 1996.